

ПОГРОМ КАО КРИВИЧНО ДЕЛО ПРОТИВ ЧОВЕЧНОСТИ И ДРУГИХ ДОБАРА ЗАШТИЋЕНИХ МЕЃУНАРОДНИМ ПРАВОМ – *DE LEGE FERENDA*

Ајспиракџи: Рајна дешавања подразумевају примену грубе силе, која сем сојствених закона треба да уважава и нека друга правила, заснована на међународном хуманистичком и обичајном праву. Злочини против човечности и других добара заштићених међународним правом подразумевају и право жртва да се на силу реајује. Велики број међународних и немеђународних оружаних сукоба, као и постојећих конфликтих време, где многа подручја остају под међународноправном заштитом, захтевају адекватну реакцију у случају кршења обичаја и правила понашања. Судско утврђивање индивидуалних кривичних одговорности само је део владавине права, које није могуће без унапред утврђених кривичних дела, уз поштовање начела законитости. Утврђивање истине није могуће ако се могуће дилеме у примени закона не отклоне, избегавају неогређена правила или тумачења. Један од предлога јесте и увођење кривичног дела погрома, или пак редефинисање постојећих инкриминација, а све у циљу поштовања невиних настрадалих и превенције у будућности.

Кључне речи: груба сила, важење закона, кривично дело погрома, адекватне инкриминације.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Анализирање феномена у казненом праву подразумева: а) њихово дефинисање као (забрањене радње) кривичног дела (*crime*), као и б) чињеницу да се према конкретним догађајима/делима увек морамо поставити

* Редовни професор Универзитета Привредна академија, Правни факултет Нови Сад, ORCID ID: 0000-0002-9625-1298, zpavlovic@pravni-fakultet.info.

у складу са начелом законитости и начелом правности,¹ нарочито што казнено право по својој природи и долази *ultima ratio* тек на крају, у случају наступања апстрактне или конкретне опасности и последица.

Овако одређен наслов рада где се погром означава као кривично дело зато ипак треба схватити као прилог научној расправи о томе да ли је реч „само“ о некој од радњи извршења већ одређених кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, или се за убудуће може говорити и о засебном кривичном делу, након што оно буде утврђено као такво. Другим речима, реч је не само о дефиницији, већ и о примени права, како би се разграничило питање о ком се кривичном делу ради или успоставио оквир за усклађивање инкриминација злочина који се врше.

Од суђења у Нирнбергу 1940-их до данас дошли смо до проширене листе кривичних дела признатих према међународном праву. Према међународним документима, статутима и уговорима, злочини као што су геноцид и злочин против човечности су и до тада постојали, али уважавајући начело законитости, кроз Конвенције се ово питање ипак ставља у потпуно легалне токове, а не у питање тумачења прописа односно међународног обичајног и хуманитарног права. Оно што је у другој половини 20. века и данас постало проблем је одређено преклапање између злочина против човечности и кривичног дела геноцида. Јер, геноцид извршен током Другог светског рата по својим начинима извршења почео је да се претаче у злочин против човечности и ПОГРОМ. Овај рад управо има за циљ да да краћи приказ расправе о примени ових кривичних дела и да се укаже на аргументацију зашто би требало да се отвори расправа у циљу разграничења или успостављања јединственог оквира за усклађивање радњи извршења ових кривичних дела.

У нашем друштву погром се за сада званично налази у сфери културе сећања која све више добија своје право јавности као императив у образовању свих генерација, али истовремено долазимо и до постепеног анализирања овог феномена са кривичноправним елементима у стварности кривичног права уопште. И без обзира на чињеницу да се о погрому говори већ дуже од једног века, још увек се у смислу његовог дефинисања није много одмакло.

Универзално име у свету енциклопедистике, Пјер Ларус – у Великој општој илустрованој енциклопедији, 1. до 5. тома, одредници погрома посветио је свега неколико реченица, бавећи се пореклом и објашњењем речи,² док се у другим енциклопедијама углавном не може наћи ни толико, или не бар у научно заснованом смислу кривичноправно употребљиво. Према наводима из Ларусове енциклопедије, на руском језику „погром“ значи нешто после удара грома, „громич“ – као на српском згромити – уништавање нечега. Под тим се на почетку подразумевало паљевина зграда,

1 Z. S. Pavlović, „Od načela zakonitosti do načela pravnosti u krivičnom pravu“, *Vojno delo*, 4/2010, 210–228.

2 Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larousse I-V tomova, 2006.

пребијање и убијање Јевреја у њиховим насељима, која су на јидишу називали „штетл“. Наиме, после убиства руског цара Александра Трећег 1881. године, долази до прогона Јевреја, јер се и атентат на владара повезивао са овим народом. Посебно се помиње погром у Бјалистоку 1905. године (Руско царство), када је истога дана убијено више од стотину Јевреја. Међутим, ови прогони били су локални по свом карактеру и на почетку повезани за економским положајем становништва више него са потпуним уништавањем једне нације.

С обзиром да овај рад ипак претендује да буде из казненог права, а не историјски моментум, осврнућемо се само кратко на неколико дела из књижевности, која више од анализе кривичних закона и релевантне литературе говоре о пореклу и последицама погрома у времену за нама. На основу кратке приче Шолема Алехема направљен је један од најпознатијих мјузикла на свету – Виолиниста на крову. Представа говори о односу Руса и Пољака према Јеврејима пре више од сто година, о прогону, погрому и ужасу због кога становници Анатевке морају да беже из своје отаџбине. Тадашњи погром је дискретно подржавала и руска царска тајна служба Охрана. Ипак, тек неколико деценија касније, реч погром почиње да се користи и као опис напада на све који нису били део већине због своје вере, расе, етничког и националног порекла и друго. Према личном сведочењу југословенског и српског публицисте Ивана Ивањија, жртве, сведока и савременика погрома од средине 20. и почетком 21. века, које је аутор рада записао 2020. године, пре општег наређења Рајхскоманде из Берлина, 10. јула 1941. године у месту Једвабне на североистоку Пољске дошло је до погрома Јевреја, и то од стране локалних – пољских власти. Но, ни тада, а ни три године касније у Кнелцу (4. јула 1946.) у Пољској, није било званичне наредбе државних власти да се припадници јеврејске заједнице прогоне. Нема општег закључка, јер су многи Пољаци спашавали Јевреје, већином јер су били хумани и при томе ризиковали животе својих породица (пример Романа Поланског, спашеног из краковског гета).

Атмосфера погрома може да се снажно осети и код великана и академика Данила Киша, јединственог Бранка Ћопића (први део романа Пролом 1952.), непоновљивог Александра Тишме (превођени на више од 30 светских језика, препознати као борци против холокауста и погрома) или код аустријског писца Јозефа Рота (роман Исповест једног убице, још увек без превода на српски језик), као и код многих других имена домаће и светске књижевности.

Рецимо још да се о злочину над српским, јеврејским и ромским народом у новосадској великој рацији јануара 1942. године почело говорити и изучавати овај злочин погрома тек у последњих 15 до 20 година,³ без обзира

3 З. Павловић, „Погром као злочин у рату и миру у очима јавности“, *80 година од њојрома у Великој рацији – корак даље ка заједничкој будућности* (ур. З. Павловић, Д. Станић), Нови Сад, 2022, 105.

на већи број суђења за време и после Другог светског рата у вези са овим догађајем, који се још увек означава и лаичким називом рација.

Погром над српским народом у околини Темишвара 1951-1956. године, још увек чека своје дефинисање као облик злочина против човечности и других добара заштићених међународним правом,⁴ као и погроми Срба у немеђународном оружаном сукобу 1991-1995. године и даље на територији бивше СФРЈ, као и погроми Срба у јужној српској покрајини Косову и Метохији 1999., 2004., 2014. годин и даље.

Из наведеног би могли да изведемо почетну хипотезу, да погром на расној, верској, етничкој или другој разлици са свим последицама које изазива може да буде и локалног карактера, али истовремено може да буде и део политичке одлуке владајуће већине. Погром је очигледно могуће извршити и у време рата, и у време мира, што даље води до отварања питања у вези са временским и/или територијалним важењем кривичног законодавства, начелом законитости, питањима доказа и доказивања и друго.

Али, кренимо редом у дефинисању проблема.

2. ЈЕДАН ПРИМЕР И НЕКОЛИКО ПИТАЊА У ВЕЗИ С ТИМ

Страшни злочини против човечности и других добара заштићених међународним правом који се чине често се оправдавају од стране извршилаца ратним дешавањима, а са друге стране ти злочини подстичу код жртава осећај за одмаздом и новом спиралом мржње и нетрпељивости. Свесни да је понављање одређених ставова ризично, свеједно смо упорни у настојању да о одређеним кривичним делима говоримо постојано, док год не будемо изазвали реакцију шире академске заједнице да се постојеће инкриминације преиспитају. Наиме, пример погрома из Пољске по убиству руског императора, Истамбулски погроми, погроми у НДХ и нацистичкој Немачкој, погром у Шајкашкој (Бачкој), погроми свештенства у Кијевској лаври РПЦ, и на другим местима, дешавања са краја XX века у бившој СФРЈ, погром Срба на КиМ из 1999, 2004 и 2014. године, стављају пред науку кривичног права, али и пред законодавце озбиљан задатак да се отвори дијалог и одлучи да ли злочин погрома постоји као самосталан злочин против човечности и других добара заштићених међународним правом, и да ли он може да застарева као такав. Зато је пример ратних злочина у Бачкој током 1942. године управо прилика да поновимо више пута испричану лекцију.

Наиме, погром у Бачкој започео је још у априлу 1941. године, кроз локалне активности немзетера⁵ и других припадника мађарских (пара)војних

4 М. Милин, Љ. Степанов, *Барабанска јоліоша Срба у Румунији 1951-1956*, Демократски Савез Срба у Румунији, Темишвар, 1996.

5 Немзетери односно Народна стража били су јединице мађарске војске у Другом светском рату, сачињени од домаћег становништва.

и полицијских снага, као што је био злочин у Сиригу априла 1941. године, ком приликом је убијено 111 чланова мештана овог села, српског порекла.⁶ Према наводима Павловића, прве плански циљане жртве у Бачкој током 1941. године били су иначе свештеници СПЦ, истакнути чланови српске зајединице у јавном животу,⁷ као пратећа појава антисемитизма, где су Срби пратили судбину Јевреја и Рома, све са идејом стварања страха и одступања ових народа из Бачке, ради насилне промене етничког састава на окупираној територији.

Страх међу локалним становништвом додатно је ојачан принудним пресељавањима и одузимањем имовине српској зајединици коју су чинили колонисти, оптанти и аутоколониисти досељени у Бачку после Великог рата 1918. године и даље.⁸ Један део био је смештан у сабирне и радне центре (логоре), као што су логори Барч и Шарвар,⁹ вршена је национализација имовине, тортура кроз судске поступке са осуђујућим пресудама без изузетака, и слично.

Овакав планирани прогон становништва са извршеним злочинима своју кулминацију доживео је у јануару 1942. године, злочинима у Шајкашкој, уз непосредно знање и одобрење највиших војних и цивилних власти у Мађарској. Погром који се извршио том приликом извршен је кроз масовна погубљења и злостављање мирног становништва, где су припадници првенствено српског, јеврејског и ромског народа били потпуне жртве уз физичку ликвидацију, али и противправно одузимање њихове имовине.

Сви извршиоци овог погрома у Шајкашкој (Бачка) били су одликовани и награђивани, да би им се за извршене злочине у више наврата, након првобитне реакције међународне јавности, али и самих мађарских интелектуалаца и чланова парламента (нпр. гроф Бајчи Жилински) судило. Први пута већ 1943. године, тада тек симболично, за кривично дело огрешења о част армије, да би се тек по окончању рата па преко 1960-их година и суђења дошло до закључка да се радило о кривичном делу ратни злочин против цивилног становништва.¹⁰ Иако је током ових суђења било судских (и политичких) лутања, иако српске правосудне власти нису увек биле довољно спремне да реагују, ипак је реч о појединачним случајевима, као што је то реч о предмету Кепиро,¹¹ док је нека општа правда, и конкретизоване и индивидуализоване судске, одлуке ипак утврђена.

6 Н. Тошић Малешевић, приказ зборника радова „Злочин у Сиригу 13. априла 1941. године – генеза, симбол, последице“, *Војно дело*, 7/2018, 575–578.

7 З. Павловић, „Ратни злочини против цивилног становништва у Бачкој 1941–1944“, зборник радова *Злочини у Бачкој 1941–1944*, Филозофски факултет УНС, Нови Сад – Чуруг, 2024, 155–169.

8 Golubović: Racija u Bačkoj planirana pre rata!, 21. januar 2009, https://rtv.rs/sr_lat/drustvo/golubovic-racija-u-backoj-planirana-pre-rata!_105499.html, 25. април 2025.

9 Osamdeset godina od odvođenja nekoliko hiljada ljudi u mađarske logore, 14. jun 2021, https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/backa/osamdeset-godina-od-odvođenja-nekoliko-hiljada-ljudi-u-madjarske-logore_1248695.html, 25. април 2025.

10 В. више код Павловић (2024), *op. cit.*, 158.

11 Z. S. Pavlović (2010), *op. cit.*, 210–228.

Кроз овај кратки приказ злочина у Бачкој (дакле Шајкашкој) 1941-1944, издаја се неколико радњи извршења: према цивилном становништву на окупираној територији вршено је етничко чишћење, према појединцима, породицама, групама и припадницима српског, јеврејског и ромског народа у целисти, на основу њиховог порекла, вере, припадности нацији и сл. Процес погрома започет је организовано тако што су се прво вршиле ликвидације српске и јеврејске интелигенције и духовних вођа и њихових породица. Следеће, избором по истој основи одвођење чланова наведених народа у сабирне односно радне логоре на принудни рад. Као посебну радњу извршења наводимо и одузимање имовине кроз административне мере и судске поступке без присуства основних елемената неопходних за правично суђење. Последња мера била је физичка ликвидација.

Овако постављене радње извршења представљале су повреде правила тадашњег (и данашњег) ратног права, које је обавезивало и окупационе снаге, нарочито што је целокупно понашање војних и полицијских снага било вршено уз знање и подршку највиших војних и политичких снага. Овакав однос према цивилном становништву ни на који начин није могао да се подведе под појам репресалије, већ искључиво да се означи као кривично дело против човечности и других добара заштићених међународним правом.

У том смислу и можемо започети дијалог о томе да ли су ове радње извршења у складу са савременим међународним кривичним правом једно посебно кривично дело – погром (што је шире од етничког чишћења), или би се могло прихватити нека од постојећих инкриминација.

3. НЕКЕ ОД ДИЛЕМА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ У ВЕЗИ ПРОГОНА ОДНОСНО ПОГРОМА

Ратни злочини из описаног примера које је мађарска окупациона сила спроводила у време 1941-1944 године у Бачкој (Шајкашкој) против цивилног становништва, првенствено Срба, Јевреја и Рома, као и других припадника немађарског становништва јесте доказ како се кршило међународно обичајно односно хуманитарно право, извршено за време оружаног сукоба, рата и окупације (од злочина у Сиригу до погрома у великој рацији јануара 1942). Велики број убистава¹² који се према изворима које наводи Павловић крећу од 3.000 до чак 10.000 људи само у јануару 1942. године у Бачкој и начин њиховог извршења, телесне повреде, мучења и злостављања, протеривање, уништавање и одузимање имовине, су радње извршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Циљ ових радњи био је исти: потпуно или делимично уништење становништва другачије вере или нације, порекла, језика и друго. Ако би

¹² 3. Павловић (2024), *op. cit.*, 155–169.

посматрали савремено међународно кривично право, могли би да конста-тујемо неколико неспорних премиса.

Реч је о кривичним делима (ратни злочини, геноцид, злочин против човечности и злочин агресије) која не застаревају. Међу њима издваја се злочин против човечности, који за разлику од свих других из ове групе кривичних дела може да се изврши не само у доба рата, већ и у доба мира. Без обзира како би дефинисали набројана кривична дела, ово је чињеница која због временског важења не може да се занемари. Правилници Војних трибунала у Нирнбергу и Токију, Суда за злочине у Руанди, Сијера Леонеу, бившој Југославији, Статута Међународног кривичног суда позивају се на међународно хуманитарно право и његове повреде у међународним и немеђународних оружаним сукобима.

Оно што се прецизно не одређује је чињеница да је потребно утврдити које право штити цивилно становништво и по којим одредбама треба утврдити одговорност извршилаца ратних злочина против цивилног становништва кад је реч о привремено окупираним територијама које јесу или делимично јесу под међународном управом. Како ћемо одредити правни статус ових територија је претходно питање, пре него би квалификовали радње које условно можемо назвати погромом цивилног становништва.

Основна људска права од којих се не одступа ни у време рата ни у време мира, итекако онда морају да важе на територијама под међународном управом или међународном контролом. Привид да је реч о територијама које имају све прерогативе власти губи се, јер је очигледно присуство међународних елемената. Тим више права цивилног становништва које се прогања, иако није време рата већ привидног мира, у складу са међународним хуманитарним правом мора да се поштују, а његови прекршиоци морају да одговарају. Ограничење да се сем злочина против човечности сви други злочини тј. кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом могу извршити само у време рата, би могло бити превазиђено инкриминацијом погрома, ако се за то испуне сви минимални услови за погром, без обзира што није рат, већ напротив.

Чињеница је да у овом тренутку већ имамо инкриминисан злочин против човечности који не захтева директну везу с оружаним сукобом, јер описује већи број дискриминаторних радњи него геноцид и више врста дела у односу на Конвенцији о геноциду и Статуте међународних судова које смо поменули. Ово се види и у Римском статуту Међународног кривичног суда, где су наведени убиство, истребљење, поробљавање, депортација или принудно премештање становништва, затварање, мучење и силовање. Листа такође укључује сексуално ропство, принудну проституцију, принудну трудноћу, принудну стерилизацију или било који други облик сексуалног насиља сличне тежине; прогон против препознатљиве групе на политичкој, расној, националној, етничкој, културној, верској или родној основи; присилни нестанак особа.

Међутим, да нагласимо да је управо нужна веза код овог злочина између међународног јавног и међународног хуманитарног права са једне стране

и (међународног) кривичног права са друге стране учинила ову инкриминацију осетљивом, често врло рањивом због дијаметрално различитих тумачења, али и преклапања са ратним злочинима и геноцидом.

Дилема која се јавља је да ли је ово стварни проблем или је то само питање правне номотехнике, којом треба само аналитички да се позабавимо. Оба кривична дела, и геноцид и злочини против човечности, означени као најтежи злочини, појављују се заједно у контексту масовних злочина.

Последице које проистекну из начина како се извршена дела квалификују, процесуирају и кажњавају могу бити значајне. Код доказивања геноцидне намере (*dolus specialis*) захтева се посебан терет доказивања који се не примењује на злочине против човечности. Ова разлика има правне последице за жртве, извршиоце и систем међународне правде у целини.

Ова непрецизност подразумева и политичке последице. Државе могу бити невољне да признају геноцид због његове теже политичке и моралне тежине. Као резултат тога, оне могу преферирати терминологију „злочини против човечности“ чак и када би учињена дела могла, у извесној мери, да испуне праг за геноцид. Такво избегавање виђено је у више међународних реакција на злочине, где класификација злочина постаје питање стратешке и дипломатске важности.¹³

Стога би јасније разграничење или интегративни оквир који се бави и преклапањем и разликама између геноцида и злочина против човечности могао користити не само правним стручњацима и међународним судовима, већ и жртвама и погођеним заједницама. То би обезбедило доследније правне исходе и допринело историјској јасноћи и правди. Како међународно право наставља да се развија, нарочито кроз судску праксу међународних трибунала и Међународног кривичног суда, потреба за појмовном јасноћом остаје хитна. Правно одређење није важно само за одговорност, већ и за превенцију и одвраћање будућих злочина, што и јесте једна од улога кривичног права. Но, ситуација ни у домаћем законодавству није ништа једноставнија.

4. ПОЗИТИВНОПРАВНА РЕШЕЊА У ДОМАЋЕМ ЗАКОНОДАВСТВУ ДАНАС

Кривични законик Републике Србије¹⁴, у глави тридесет четвртој, кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом предвиђа злочин против човечности (члан 371), за који је

13 За аутора је пример овога донекле и помало фарсично суђење А. Артуковићу, последњем живом ратном злочинцу из бивше НДХ коме је суђено пред већем Жупанијског суда у Загребу, који није осуђен за кривично дело геноцид, због начела законитости, али ни за друго одговарајуће дело, иако је суд имао пример суђења А. Ајхману и судску одлуку која је могла да послужи као пример.

14 Кривични законик, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

алтернативно прописана казна затвора најмање пет година или казна доживотног затвора.

Два су појавна облика радње извршења овог кривичног дела које се могу подвести такође под појам кривичног дела – погром. То су:

- а) наређивање да се врше законом прописане делатности – ради се о посебном, специфичном облику подстрекавања, које је у овом случају добило карактер самосталне радње извршења због високо испоњеног степена тежине и друштвене опасности. Дело је свршено самим тренутком издавања наређења у овом циљу, без обзира да ли је оно уопште извршено или не и¹⁵
- б) непосредно, лично учествовање у предузимању неке, једне или више, било које Кривичним закоником алтернативно прописане делатности. Као радње извршења злочина против човечности, а које представљају могући облик појавног испољавања кривичног дела „погрома” јављају се према Јовашевићу и Миладиновић Стефановић:¹⁶
 - а) вршење убистава, б) стављање становништва или једног његовог дела у такве животне услове који воде њиховом потпуном или делимичном истребљењу, в) поробљавање, г) принудно пресељавање, д) прогањање или протеривање на политичкој, верској, расној, националној, етничкој, културној, полној или каквој другој основи и ђ) присилни нестанак. Поред више законом алтернативно прописаних делатности као радње извршења кривичног дела злочин против човечности, које се могу подвести под правну квалификацију кривичног дела „погром”, као елементи овог кривичног дела се сматрају: а) објекат заштите – међународно право, односно човечност, б) објекат напада – цивилно становништво, в) противправност предузимања радње – кршењем, поступањем противно правилима међународног права, г) начин предузимања радње извршења – у оквиру ширег или систематског напада упереног против цивилног становништва и д) последица дела се јавља као што су: изазивање, проузроковање тешких патњи или озбиљно угрожавање здравља људи.¹⁷

Да подсетимо, све ове радње извршења могу да се изврше и у време рата и у време мира, док ратни злочин против цивилног становништва, по својој природи и карактеру, може да се изврши само у време рата, оружаног сукоба или окупације. Данашњи облик кривичног дела ратни злочин против цивилног становништва у нашем законодавству (члан 372 КЗ) ће извршити онај ко кршећи правила међународног права нареди: да се изврши напад на цивилно становништво, насеље, поједина цивилна лица, лица

15 З. Стојановић, О. Перић, *Кривично љраво Посебни гео*, Београд, Службени гласник, 2004, 37–40.

16 Д. Јовашевић, Д. Миладиновић Стефановић, *Кривично љправо Посебни гео*, Ниш, ПФ, 2023, 349.

17 В. и код Н. Мрвић Петровић, *Кривично љправо*, Београд, Службени гласник, 2005, 204; Ђ. Ђорђевић, Д. Коларић, *Кривично љправо Посебни гео*, Београд, 2020, КПУ, 272.

онеспособљена за борбу или на припаднике или објекте хуманитарних организација или мировних мисија; напад без избора циља којима се погађа цивилно становништво или цивилни објекти који су под посебном заштитом међународног права; напад на војне циљеве за који се знало да ће проузроковати страдање цивилног становништва или наношење штете цивилним објектима које је у очигледној несразмери са очекиваним војним учинком; да се према цивилном становништву врше телесне повреде, мучења, нечовечна поступања, биолошки, медицински или други научни експерименти, присилна стерилизација, узимање ткива или органа ради трансплантације или да се врше друге радње којима се нарушава здравље или наносе велике патње или нареди расељавање или пресељавање или присилно однародњавање или превођење у другу веру; присиљавање на трудноћу, проституцију или силовања; примењивање мера застрашивања и терора, узимање талаца, колективно кажњавање, противправна лишавања слободе и затварања; лишавање права на правилно и непристрасно суђење; проглашење права и радњи држављана непријатељске стране забрањеним, суспендованим или недопуштеним у судском поступку; присиљавање на службу у оружаним снагама непријатељске силе или у њеној обавештајној служби или администрацији; присиљавање на службу у оружаним снагама лица млађег од осамнаест година; присиљавање на принудни рад; изгладњавање становништва; противправно одузимање, присвајање или уништавање имовине у великим размерама које није оправдано војним потребама; узимање противправне и несразмерно велике контрибуције и реквизиције; смањење вредности домаћег новца или противправно издавање новца или ко изврши неко од наведених дела, казниће се затвором најмање пет година. За ова два облика кривичног дела ратног злочина против цивилног становништва само за претњу запређена је казна затвора од шест месеци до пет година.

Истом казном казниће се и ко, кршећи правила међународног права нареди: да се изврши напад на објекте посебно заштићене међународним правом и објекте и постројења са опасном снагом као што су бране, насипи и нуклеарне електране; да се гађају цивилни објекти који су под посебном заштитом међународног права, небрањена места и демилитаризоване зоне; дуготрајно и великих размера оштећење животне средине које може да штети здрављу или опстанку становништва или ко изврши неко од наведених дела.

Законодавац је предвидео и казну затвора од најмање десет година или затвор од тридесет до четрдесет година за оног извршиоца који нареди да се према цивилном становништву врше убиства или ко такво дело изврши. И оно што је посебно важно, казна затвора од најмање пет година предвиђена је и за извршиоца који нареди или изврши као окупатор пресељење делова свог цивилног становништва на окупирану територију.

Да појаснимо и због чега се нисмо у самом раду посебно бавили етничким чишћењем као радњом извршења. Наиме, код етничког чишћења насиље које се појављује је са циљем изазивања страха и прогона становништва, а када постане само себи циљ и када против убијање и уништење постане

претежно према групи, етничко чишћење постаје геноцид. Са друге стране, злочини против човечности штите правна добра појединаца, а то је случај чак и када је реч о прогону (погрому) као облику дискриминације код злочина против човечности са политичким, етничким и сличним мотивима. Код етничког чишћења, слично као код кривичног дела геноцида штите се сви припадници групе, а то је питање да ли може да се обухвати са инкриминацијом злочина против човечности.¹⁸

На крају, када анализирамо виолентна понашања која означавамо условно говорећи као погром, против појединаца и/или чланова целе групе која је под окупацијом или међународном заштитом, да је изузетно тешко одредити да ли је реч о етничком чишћењу као основи ратних злочина, злочину против човечности или геноциду. Код погрома имамо правну ситуацију и да се створи етнички хомогена територија, али и да се припадници групе и заједнице униште, када етничко чишћење заиста и може да прерасте у геноцид.¹⁹

То су све разлози зашто је неопходно врло пажљиво проучити и досадашњу судску праксу међународних трибунала, законска решења у Србији али и у другим земљама, обратити пажњу на временско и територијално важење закона, а тек тада се одлучити за нову инкриминацију, или постојеће евентуално модификовати.

5. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Искуство из периода Другог светског рата, немеђународног оружаног сукоба у бившој Југославији 1991-1995, агресија на СР Југославију 1999, злочини над српским народом на КиМ и др. уче нас да је време да заиста преиспитамо темеље кривичног права у односу на кривична дела из групе дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Тема рада је кривично дело погрома и његова могућа позиција у кривичном законодавству, са свим потешкоћама које постоје у постојећим инкриминацијама других кривичних дела против међународног хуманитарног (и обичајног) права. Злочини који делимично одговарају анализираној перцепцији погрома саставни су део Римског статута (и злочин геноцида и злочин против човечности), али не смемо да заборавимо да су преседани у одлукама суда (МКС) засновани на претходној пракси МКТЈ и МКТР, и да можда не одсликавају до краја право стање ствари.

Донекле ограничено одређење геноцида надокнађује инкриминација злочина над злочинима, злочина против човечности. Али, увођењем неког

18 М. Munivrana Vajda, „Etničko čišćenje kao oblik genocida? Hrvatsko zakonodavstvo i praksa u svetlu međunarodnih izvora“, *Zbornik PFZ*, Vol. 61, 6/2011, 1921–1948.

19 Неки аутори крајње легитимно прихватају праксу МКТЈ, као извориште за дефинисање одређених питања, али без тенденције да са њима полемишемо преко овог рада, у својој анализи смо стављали само неспорно.

новог кривичног дела, које би у себи помирило супротности доводи до пренормираности ионако сложених кривичних дела из ове групе кривичних дела, што доводи у опасност разумевања, тумачења и примену.

Ово не спречава академску заједницу да преиспита целу главу кривичних дела и да свој став, изнесе га у јавност и представи надлежним телима. Да ли нам је потребно ово ново кривично дело погрома, и у ком облику! Ситуација није иста у Србији 1941-1946. године и данас, и дијалог је потребан о овако озбиљним последицама, њиховој превенцији али и кажњавању.

Осим тога, стварање сагласности међу професионалцима око неког закона, његових елемената, садржаја, решења и важења представља задатак који се тиче не само унутрашње примене, већ и међународних односа као и унутрашњих геополитичких и стратешких интереса многих учесника широм света. Зато је интерес међународног хуманитарног права, међународног кривичног права, националног законодавства да се не гурају под тепих питања погрома и његових последица, јер одређена конфузија већ постоји.

Само увођење новог кривичног дела, са елементима који се и преклапају са већ постојећим инкриминацијама, могло би и да ослаби идеју стварања система кривичноправне заштите за време рата, окупације, као и времена када се одређене територије налазе под међународном присмотром или заштитом. Става смо да се не требају доносити нови Статути и Правила, ако је могуће да се њихова решења обједине, а тек онда да се инкорпорирају у домаће законодавство, а све то ради отклањања досадашњих контроверзи, али и поштовања начела законитости и правности у кривичном праву.

Ово је значајан предлог уколико међународно право жели да се ослободи непотребних различитих тумачења, аналогних закључака и збуњујућих преклапања. Досадашње недоследности око формата злочина против човечности, граница геноцида, етничког чишћења и погрома морају да се разреше. Обим свих ових злочина и њихово јасно дефинисање данас је важно колико и само дефинисање тих злочина. Иста питања која се не решавају, већ само другачије решавају стварају атмосферу умањења њиховог значаја у вези са извршеним злочинима и жртвама које имају право на правду.

И да на крају допунимо и напомену да је једно од суђења за злочине против човечности и других добара заштићених међународним правом било фарсично: жртве масакра осећају се преварено када суд објави да извршиоци злочина Силе нису учинили геноцид или злочин против човечности. Према записаном сведочењу публицисте Ивањија, жртве су по објављивању пресуде против А. Артуковића плакале, због квалификације која није била ни злочин против човечности, а због начела законитости ни геноцид или кривично дело погрома, већ „само“ кривично дело ратни злочин. Због свега тога кривично право мора да понуди одговор за будуће време и погроме који могу да се изврше.

Решење би могло бити да се или уведе још једно кривично дело, дело погрома, или да се евентуално сви масовни злочини овог типа одреде као

злочин против човечности, без обзира да ли су извршени против група које нису одређене по основу религијске припадности, расе, етничке или националне заједнице, или против популације одређене социјалним, политичким, географским или биолошким обележјима.

Хипотеза да погром на расној, верској, етничкој или другој разлици са свим последицама које изазива може да буде и локалног карактера, али истовремено може да буде и део политичке одлуке владајуће већине није оспоравана. Погром је очигледно могуће извршити и у време рата, и у време мира, као и на територијама под посебном међународном заштитом. Временско и/или територијално важење кривичног законодавства неће бити проблем, већ питање на који начин решити отворена питања инкриминације, а са начелом законитости, правности и друго.

ЛИТЕРАТУРА

- Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larousse I-V tomova, 2006.
- Ђорђевић Ђ., Коларић Д., *Кривично љраво Посебни гео*, Београд, 2020.
- Јовашевић Д., Миладиновић Стефановић Д., *Кривично љраво Посебни гео*, Ниш, ПФ, 2023.
- Милин М., Степанов Љ., *Бараћанска љолјоћа Срба у Румунији 1951-1956*, Демократски Савез Срба у Румунији, Темишвар, 1996.
- Мрвић Петровић Н., *Кривично љраво*, Београд, Службени гласник, 2005.
- Munivrana Vajda M., „Etničko čiščenje kao oblik genocida? Hrvatsko zakonodavstvo i praksa u svjetlu međunarodnih izvora“, *Zbornik PFZ*, Vol. 61, 6/2011.
- Pavlović Z. S., „Od načela zakonitosti do načela pravnosti u krivičnom pravu“, *Vojno delo*, Vol. 62, 4/2010.
- Павловић З., „Погром као злочин у рату и миру у очима јавности“, *80 љодина од љоћрома у Великој рацији – корак даље ка заједничкој будућности* (ур. З. Павловић, Д. Станић), Нови Сад, 2022.
- Павловић З., „Ратни злочини против цивилног становништва у Бачкој 1941-1944“, зборник радова *Злочини у Бачкој 1941-1944*, Филозофски факултет УНС, Нови Сад – Чуруг, 2024.
- Стојановић З., Перић О., *Кривично љраво Посебни гео*, Београд, Службени гласник, 2004.
- Тошић Малешевић Н., приказ зборника радова „Злочин у Сиригу 13. априла 1941. године – генеза, симбол, последице“, *Војно дело*, 7/2018.

ПРАВНИ ИЗВОРИ

Кривични законик, *Службени љласник Републике Србије*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Golubović: Racija u Bačkoj planirana pre rata!, 21. januar 2009, https://rtv.rs/sr_lat/drustvo/golubovic-racija-u-backoj-planirana-pre-rata!_105499.html, 25. април 2025.

Osamdeset godina od odvođenja nekoliko hiljada ljudi u mađarske logore, 14. jun 2021, https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/backa/osamdeset-godina-od-odvodjenja-nekoliko-hiljada-ljudi-u-madjarske-logore_1248695.html, 25. април 2025.

Zoran Pavlović, PhD*

POGROM AS A CRIMINAL OFFENSE AGAINST HUMANITY AND OTHER INTERESTS PROTECTED UNDER INTERNATIONAL LAW – *DE LEGE FERENDA*

Summary

Armed conflict inherently involves the use of brute force, which, aside from being regulated by domestic legal frameworks, must also adhere to principles and norms established by international humanitarian and customary law. Crimes against humanity and other protected interests under international law imply not only a breach of legal norms but also a corresponding right of victims to demand accountability and redress through lawful means. The persistence of numerous international and non-international armed conflicts, as well as the post-conflict contexts wherein certain territories remain under international legal protection, necessitates appropriate responses to violations of the customs and laws of armed conflict.

Judicial determination of individual criminal liability represents only one aspect of the rule of law, which cannot be meaningfully upheld without the prior codification of relevant criminal offenses, in accordance with the principle of legality. The pursuit of truth cannot be realized if ambiguities in legal interpretation are not addressed, or if vague provisions and inconsistent interpretations are allowed to persist. One of the proposed approaches involves either the formal introduction of the criminal offense of pogrom, or a redefinition and adaptation of existing legal norms, with the ultimate aim of honoring innocent victims and preventing such acts in the future.

Keywords: brute force, applicability of law, criminal offense of pogrom, adequate criminalization, rule of law, international humanitarian law.

* Full Professor, Faculty of Law for University Business Academy Novi Sad, zpavlovic@pravni-fakultet.info.